

Maandblad voor architectuur en gebonden kunsten, opgericht door het Genootschap „Architectura et Amicitia” in samenwerking met de Koninklijke Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst Bond van Nederlandsche Architecten B.N.A. - Orgaan van het genootschap A. et A.

Veertiende jaargang No 9 (november 1959)

Redactie

D. C. Apon

J. B. Bakema

G. Boon

Aldo van Eyck

Joop Hardy

Herman Hertzberger

Jurriaan Schrofer, typografische vormgeving

Redactie secretariaat: Academie van Bouwkunst Waterlooplein 67 Amsterdam.

Voor de ondertekende artikelen dragen de schrijvers verantwoordelijkheid, ook wanneer het leden van de redactie betreft. Overname van artikelen, foto's en tekeningen is slechts geoorloofd met toestemming van redactie en uitgever en dan nog slechts met bronvermelding.

Voor advertenties wende men zich tot de uitgever

„FORUM” verschijnt met 12 nummers per jaar

Abonnementsprijs f 30.— per jaar, franco per post bij vooruitbetaling te voldoen

(Voor buitenland f 35.—)

Prijs van dit nummer f 2.50

Uitgeverij: G. VAN SAANE, „Lectura Architectonica”, Zeverijnstraat 4, Postbus 507, Hilversum,
Telefoon (02950) 1 30 51

FORUM

Constantin Brancusi

'Constantin Brancusi' door Carola Giedion—
Welcker Benno Schwabe & Co Verlag,
Basel/Stuttgart Prijs geb. f 46,10

Vor vielen Jahren spielte er mir eine rumänische Platte vor, in der ein Mensch auf wunderbare Weise wie ein Vogel singt und pfeift und in höchster Abstraktion die Süsse des tierischen Lautes, des Naturgesanges, erreicht. Ebenso wollte er den Stein behandeln: 'le faire chanter pour l'humanité'.

Zo besluit Carola Giedion—Welcker haar bijdrage voor een in de Neue Zürcher Zeitung op 7 april 1957 verschenen In Memoriam Brancusi. Dat de N.Z.Z. negen kolommen — De National Zeitung Basel een volle pagina — ter beschikking stelde ter nagedachtenis van deze miraculeuze kunstenaar wijst op een benijdenswaardig gevoel voor de juiste maat.

Benijdenswaardig, omdat hier in Nederland geen enkel dag-, week- of maandblad het nodig heeft geacht een beschouwing aan zijn werk te wijden. Ook de Groene liet via een secretaresse weten dat men zich daar niet voor Brancusi 'interesseerde'. (Een beschouwing door Carola Giedion—Welcker werd dit blad enkele weken na zijn dood aangeboden). De redactie van Forum wenste de eerste haar geboden kans Brancusi alsnog te eren niet voorbij te laten gaan. Vandaar de in het vorig nummer vrijgemaakte pagina's.

Wat het boek van Carola Giedion—Welcker betreft: ik zou tekort schieten indien ik er veel over zou zeggen. Het is een boek geworden 'in dem ein Mensch auf wunderbare Weise' over een haar dierbaar vriend en kunstenaar zingt. En hoe! Welk een verrukkelijk samengaan van helder kritisch vermogen en intense liefde.

Dat in hoofdzaak gebruik kon worden gemaakt van de prachtige foto's die Brancusi zelf met een voorwerelds toestel heeft gemaakt, verhoogt de zeggingskracht van dit uitzonderlijke document.

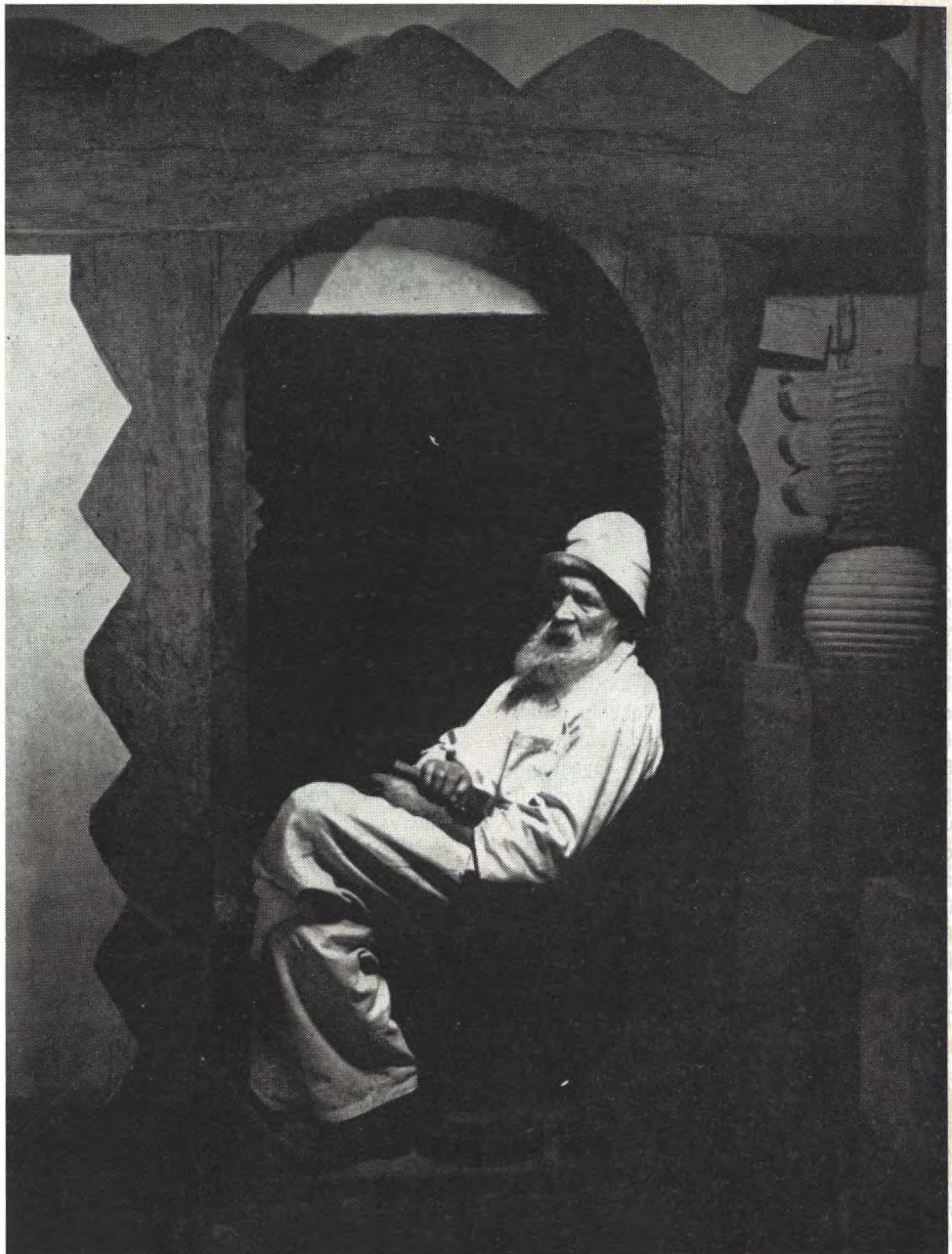
Kort voor Brancusi's dood heeft Carola Giedion—Welcker in het Stedelijk Museum te Amsterdam over Klee gesproken naar aanleiding van een overzichtstentoonstelling van zijn werk. Wat ik toen ter inleiding heb gezegd kan ook hier als inleiding dienen. *)

A TRIBUTE TO CAROLA GIEDION—WELCKER

This is going to be a very personal introduction. However, since I see no other way of arriving at the impersonal that lies beyond, I am afraid you'll have to put up with it. So here goes: C.W. (those that love Carola Giedion—Welcker call her so) salut! ORDOVICO VIRICORDO, — Anna was, Livia is, Plurabelle's to be. **)

*) 'hommage' aan C.W., daarom hier onvertaald gelaten.

**) Anna Livia Plurabelle — het 'ewig weibliche' en de stem van het riviertje, dat door Dublin stroomt, de Liffey (Livia, Allalivial) — neemt vele gestalten aan (Plurabelle). Uit Finnigans Wake. James Joyce.

A lot has changed since we first met you —my wife and I—at the gallery Nord Sud in Zürich and you oiled my hinges, first opened my window—. The constituent creative products of the contemporary mind seem to have been brought out of their hiding place. Seem... for, alas, what they really stand for has in the process of general acceptance been rolled out so thin as to become transparent, so diluted as to forfeit all taste.

What we have got is a new dress—. But where, I ask, is the body? A horrible masquerade. Surely, all the more tragic since the new dress deceitfully suggests a new body; one that is missing. Again a 'façade'; and so soon. It's insufferable! The disease is ubiquitous. It has many names—in Holland, one is 'opdracht'. Legions of 'artists' have crowded out of their ateliers into the market place—getting what they are clamouring for. Instead of producing they are reproducing, not nature this time, but something that through hazy eyes looks authentic and

up to date. Yet, for those who still know better, this something is just Kandinsky with a dash of something else, e.g. Chagall or Léger; 'legall'—or 'brasso'! And always Zadkine's perfume! Yes, Zadkine is what we have really got; the others, the real ones, are just his better pseudonyms!!!—think of it! You can commission such a product in either coloured lino, wood inlay, tiles, glass, or one of those other new-fangled techniques, on floor, ceiling, wall or anywhere at x-pounds-per-square-foot or y % of the building sum.

Now if it were possible to blame anybody we could do so and get it over. At any rate we cannot blame these jacks of all trades, for it is a principle of nature that jackals should subsist on what others have left. It would be unjust; the malaise is there, and we're in the boat, whether we like it or not. In the ark, if you will, parrot, jack and all. And yet there is no reason to be downcast. There are one or two lighthouses still. It is their specific job

to illuminate the real 'body', redefine it (whilst the imitators experts are waiting safely round the corner). Perhaps the great initiators are a little to blame themselves. At any rate the speed, intensity and thoroughness with which they tore down stifling barriers—for this is what they have done—is indeed bewildering (those that came after failed to keep up with what had already been done and soon ran out of breath). Yes they tore down the barriers all right,—the pioneers, the whole and holy lot—those between outer and inner reality, between object and subject, mass and space, between head, heart and abdomen; between what can be ascertained by the limited senses and that vaster reality only imagination can grasp, which transcends all barriers of space, time and matter, since these have become inextricably one.

Science has cast its determinist patina aside. The tic-tac metronomic contraption with god the father busy at the controls has run out of oil—is ready for the junk heap after a good 2000 years. From Cézanne and Seurat to Rimbaud and Bakunin. From Einstein and Bergson to Klee and Apollinaire. From Brancusi and Mondrian to Joyce and Schönberg, they among many more have left us with an expanded universe, have succeeded in detecting its rhythm, tracing its outline. Until we learn to find our way about in it, until we do so with grace benefitting from the vast metamorphosis of the spirit implied, its expanse will remain a horror vacui.

This brings me to Carola Giedion and Klee. Behind these two I shall keep in mind, if only for my own benefit, the titanic figures of James Joyce and Constantin Brancusi.

Carola Giedion is one of those few who have never approached the 'contemporary transformation of the spirit from without. Nor has there ever been anything retrospective in her approach. Never a trace of posthumous approbation. For her the death of an artist-friend—and there have been many indeed (of those who initiated the great riot only a handful are left)—has meant the loss of a chunk of herself. She belongs to their spiritual family, they to hers. She has loved them and understood them as brothers. Her Doldertal house in Zürich has been a stronghold surely enough. A refuge for the noblemen of the spirit in an alien world. Joyce, that great nomad, would settle down in her garden time and again and soothe his sad sad eyes. Ernst would arrive as if from nowhere without notice and usually utterly destitute. Arp came and went again and again. Schwitters, Van Doesburg, Le Corbusier, Léger, Tzara, Eluard and others, too many to mention, did the same. I never 'met' anybody there—I just came across them. It is from 'Doldertal' that I was 'sent' to Paris with a trunk full of coffee, tobacco and cognac for Brancusi shortly after armistice. I remember how the lock burst before I could even open it with due ceremony and the entire

contents avalanched onto the ground at the base of the great stone fish. And, by the way, I wish you could have seen Brancusi unveiling his gleaming bird and fish. He really unveiled the timeless mystery and splendour of heaven and ocean—and seemed as amazed at the repeated sight as you would have been gathering from the expression on his face. Let us hope that in Turgujiu his great column is still scratching laughter from the clouds.

Carola Giedion never envisages time as a straight line. Eternity is no arithmetical process to her. She knows—as do the artists, she is concerned with most—and Klee is certainly one of them—that change and permanence are one in time and space. She possesses something of the awareness of pre-speculative man for whom each star and each stone is a spirit; a 'thou' never an 'it'. For her, a myth is as much a concrete quantum as a milligram or millimeter.

Contemporary artists have set eternity in motion. Voilà the grand old truth! The great top is spinning once more. Aeons can be measured by myths alone. Only irrelevancies pair into polarities. So let's rejoice, for there is plenty of room for evil in cyclocosmos!

The vast preconscious world Klee knew so well—not through a keyhole but through actual experience—is also the world of metamorphosis. Klee went back-stage jotting down what he experienced en route. Part of his vast sketchbook is now upstairs. I am convinced that the transformation of our time points toward transformation—all engulfing transformation—as first principle of reality. In such dominions all men are each man and each man all men, man is leaf en leaf is rock and rock is feather. Liffey and Irrawaddy are one and the same river. And thus there is nothing that stands between Anna Livia Plurabelle and Brancusi's fish and bird, between these and Mondrian's universe. They are the real anti 'absolute' absolutes, they contain all and exclude nothing.

Carola Giedion possessing as she does 'juste ce qu'il faut de souterrain entre le vin et la vie' has written a good deal about the creative adventure in which she participated. She has used the artists she knew as windows that open on retrieved continents of the mind. Her work has not yet been collected, a fact both tiresome and sympathetic. She dislikes the idea of burying what is essentially kaleidoscopic in a bulky volume. Her early essays on 'die Funktion der Sprache in der heutigen Dichtung' and on Joyce can be found in 'transition' and in 'Der Neuen Schweizerischen Rundschau'. These belong to the first enquiries into the perplexities of word alchemy, the word-world of contemporary poetry, the primordial mutterings of Mute and Jute. The same counts for 'Die Neue Realität bei Guillaume Apollinaire' published in Switzerland. A book that will throw you over, I am sure, is her 'Poètes à L'écart', 'Anthologie der Abseitigen'. In it those poets have

been brought together who lived and wrote on the outer periphery of official attention. Alfred Jarry, Charles Cros, Germain Nouveau, Paul Sheerbart—Jarry's teutonic counterpart—. The German expressionists Jacob von Hoddiss, August Stramm, Otto zur Linden, Lichtenstein, Hugo Ball. Hans Arp and Schwitters. And then the astounding poems by Kandinsky, Klee, Picasso, Van Doesburg and Rousseau, le Douanier.

'Moderne Plastik, Elemente der Wirklichkeit, Masse und Auflockerung' first published in 1937, is a classic you probably all know. Her essays on Picasso, Klee, Schwitters, Jarry, Kandinsky, Arp, Brancusi, Delaunay, Mondrian, to mention just a few are unique. But the time has come the walrus said etc. etc. etc.!

So this is where I stop.

To night Carola Giedion is going to let Klee do the job. It could have been one of the others, but it's Klee!

Ladies and Gentlemen, plunge into the only reality that can save you, the reality Klee outlined in his particular way. The same reality the others have outlined in their way. C.W. I am your ambassador, you are Klee's. Klee is theirs and they—all the others I have either mentioned or not—are the ambassadors of a reality unlimited not merely in time and space, for this would have no human meaning, but in essence. The full panorama. ALLALIVIAL ALLALLUVIAL — now for the 'panorama'.

Aldo van Eyck

Project P. Blom

Om het typische tegenover het algemene duidelijk af te tekenen, maakte ik een plan dat dwingt tot samenleving. Geboren uit een verlangen een gemeenschappelijke woning te maken, waar men de scheidingswanden zou kunnen slopen opdat de mensen in aantal en groepering vollediger zouden zijn. Dwingend om te kunnen beseffen dat er geen dualisme

is tussen de individuele existentie en het collectieve. Het is een streven het leven een grotere kans te geven zich volledig uit te drukken.

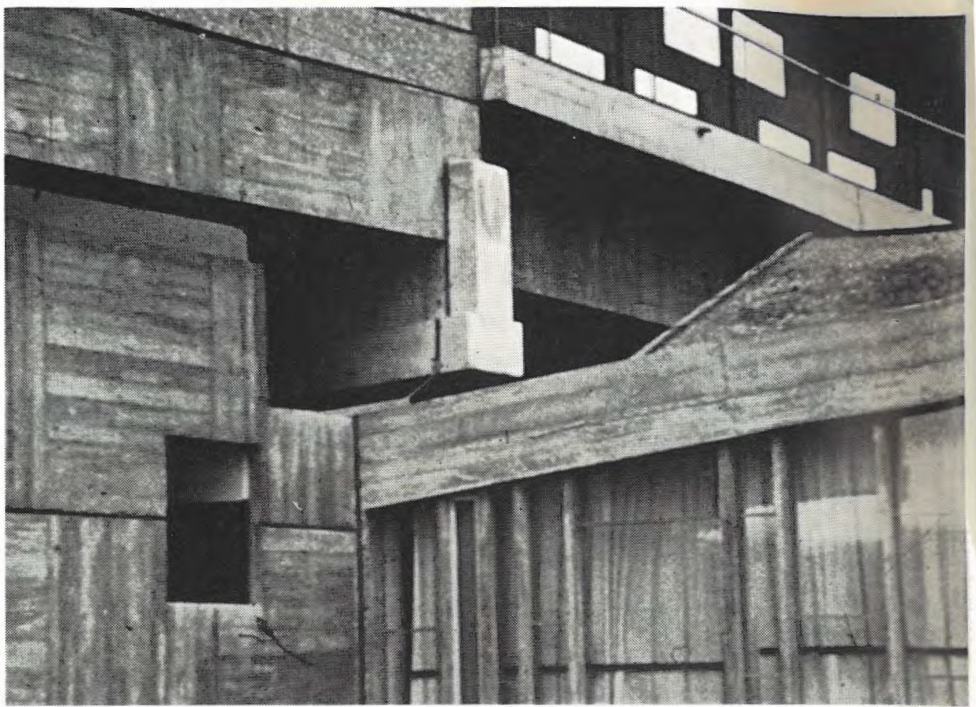
Tijdens het maken van dit plan werd ik me bewust dat het accent via de bescheiden bescherming van ons ik verlegd werd naar iets dat abstracter is: stedenbouw. Ik schrok daarvan, want de verleiding werd haast te groot om dan slechts te denken aan 'groot gebaar, veel groen, grote schaal, mooi om doorheen te lopen'. Een stedenbouwkundig reliëf zou ontworpen zijn; in zijn delen zou men kunnen wonen: het ene reliëf a gezinnen met x bedden, het andere b met y bedden. Een reliëf met kritieke momenten, hoogbouw voor vrijgezellen. Steriliteit zou daarin de boventoon voeren door te betrekkelijk hygiënisch gestelde analyses de vrije loop te geven.

Stenen beelden van het leven wil ik maken, levende stenen die door mensen tot nut en orde zijn geroepen. In het programma ontdekte ik 35 zulke stenen. (35 was hier de grootste gemene deler van statistische gegevens). Eén bouwsteen bevat alle gezinsoortjes, waarin alle leeftijdsgroepen vertegenwoordigd zijn. Het heeft zijn surplus als publieke ruimte, waarvan het programma ten dele samenvalt met een éénklassige school, tevens is er plaats voor samenspraak. In het algemeen een schakel tussen het ik en de collectiviteit in het wonen. Anderszins is deze ruimte de voorraadschuur, de maag van deze eenheid. Deze eenheid of bouwsteen is als onderdeel uit te breiden. Als een echte cel moet hij zich kunnen ontplooiën tot een vorm, welke opgesloten ligt in zijn eigenschappen. De eenheid gaat nu in grootte toenemen, varieert (en varieert daarmee dus het getal) en wordt tenslotte haast vormloos onderdeel van een groot lichaam; een lichaam waarbinnen kleinere zelfstandigheden. Het huisje binnen de eenheid is het wereldje waar men zich verbijgt; het wereldje waar een architect aan voorbij moet gaan. Het roept bij het betreden beelden op van zijn existentie; man, vrouw en kinderen griffen en beelden aan de wanden en binnen dat volume hun ik. Ik heb getracht door te dringen in de huid van het beest, in de overtuiging dat de rijkdom van een wijk niet gelegen is in architectonische middelen, maar gelegen is in de rijkdom van mensenschaking.

Het getal waarin ze tot samenleving gevangen worden is 'het effect'.

Het bewijs dat wij samenleven voltrekt zich dagelijks aan ons. Daarentegen trekken we ons terug om individu te zijn. Wat magistraal dagelijks aan ons allen voltrekt uitent wij niet gezamenlijk in één groot ritueel. Ten opzichte van elkaar verkiezen wij het liefste de meest onmenselijke vrijheid. Echter, in een overbevolkt land is het een te constateren feit dat de mens vraagt om erkenning van zijn ik, hetgeen hij zich slechts bewust wordt tussen de veelheid en de verscheidenheid. Daarom dwingt dit plan tot samenleving binnen een, naar ik hoop, menselijk te bevatten grootheid.

P. Blom

Enkele opmerkingen naar aanleiding van het studentenhuus gebouwd door Lúcio Costa en Le Corbusier in de Cité Universitaire te Parijs.

Toen Le Corbusier met Jeanneret omstreeks 1930 het 'pavillon Suisse' bouwde in de Cité Universitaire, probeerde hij elk deel zo te vormen dat het als zodanig duidelijk was, en gelijktijdig een niet weg te denken geheel in de totaliteit van het gebouw.

Denk aan de betonpoten onder het gebouw, de gebogen wand van natuursteen, de glaspanelen van de kamers.

De architectuur ervan vertelt niet alleen van de wijze waarop studenten wonen, in de ruimte en op de bodem met bomen van de Cité, maar gelijktijdig is het een belevenis van beton, natuursteen, staal en kleur op heldere wijze.

Nu ongeveer dertig jaar later werkte hij aan het Braziliaanse huis.

De poten onder dit gebouw, de trappen die

van de bodem naar het slaaphuis voeren, schijnen ieder voor zich de ontmoeting met elkaar te willen uitstellen totdat de niet uit te stellen ontmoeting plaatsvindt in een grandioze botsing van trappen, poten en daken over conferentieruimte, entree en portierswoning.

Le Corbusier bleef kind van zijn tijd. De heldere formule van 1930 bleek onvoldoende om zijn intensieve beleving van het moment 'nu' te omvatten.

Hij offerde daartoe reeds in Ronchamp de helderheid van de constructie voor het effect van licht, komend door gaten in schijnbaar meters dikke muren.

Er zijn velen die hopen dat intensieve beleving van de krachten die onze samenleving bepalen vorm krijgen op heldere wijze!

Zij denken over een samenhang die de identiteit der delen respecteert.

Maar intensief voor alles!!

J.B.

Otterlo of van C.I.A.M. naar B.P.H.

In Otterlo waren architecten en stedenbouwers bij elkaar uit vele landen. Ze brachten werk mee dat hun mening verduidelijkte over de huidige fase van architectuur-ontwikkeling.

De bijeenkomst was georganiseerd door een coördinatiegroep die werd gekozen in 1956 te La Sarraz door council en gedelegeerden van C.I.A.M. *)

Het tentoongestelde werk was niet gekozen

*) Leden van deze coördinatiegroep waren: Bakema (Holland), Rogers (Italië), Roth (Zwitserland), Voelcker (Engeland), Wogenscky (Frankrijk).

Adviserende leden: Grung (Noorwegen), Soltan (Polen), Trautwein (Duitsland).

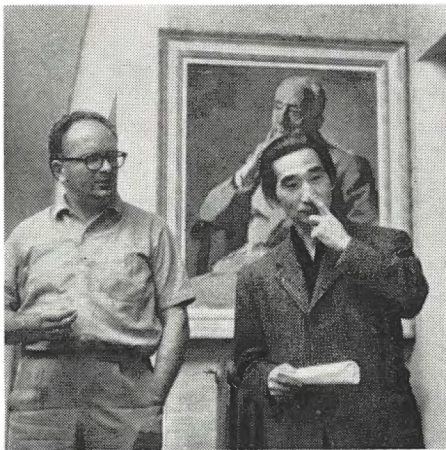
om een bepaald onderwerp te bestuderen, maar diende als illustratie van levensopvattingen van de deelnemers.

In na-oorlogse congressen van C.I.A.M. bleek dat bij bestudering van onderwerpen als: 'samenwerking van architecten, beeldhouwers en schilders', 'core', 'habitat' de gedachtenwisseling vaak beperkt werd tot aspecten die in bijeenkomsten van U.I.A. of andere internationale vakverenigingen beter behandeld werden, terwijl het bestuderen van de functie in onze samenleving van de architectonische vormgeving door velen beschouwd werd als 'vaagheid' en 'romantiek' en daardoor nauwelijks aan de orde kon komen.

De noodzaak om dit toch te doen wordt

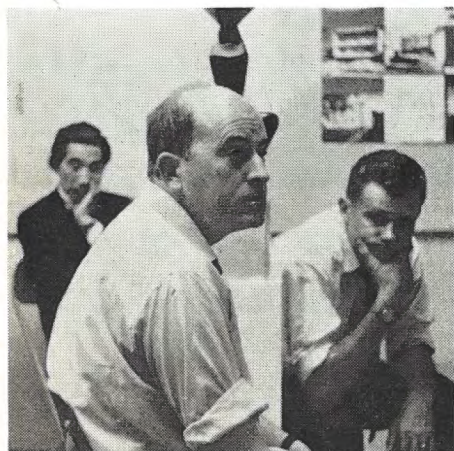
1

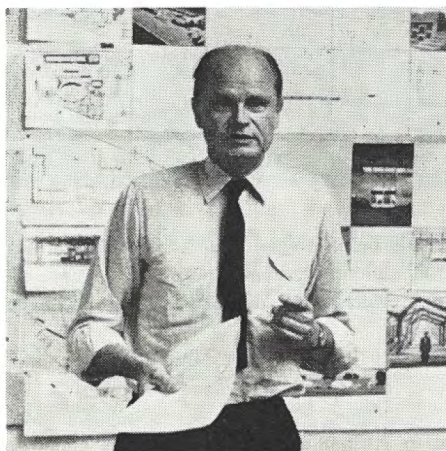
2

3

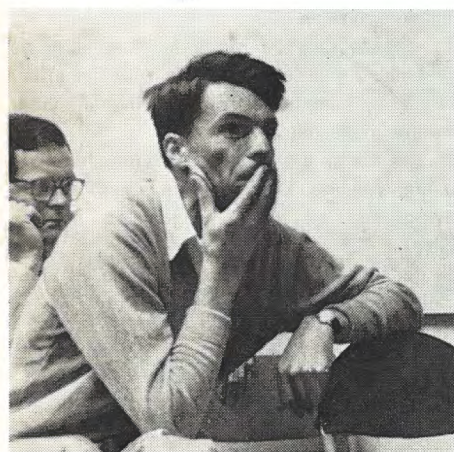
4

5

6

7

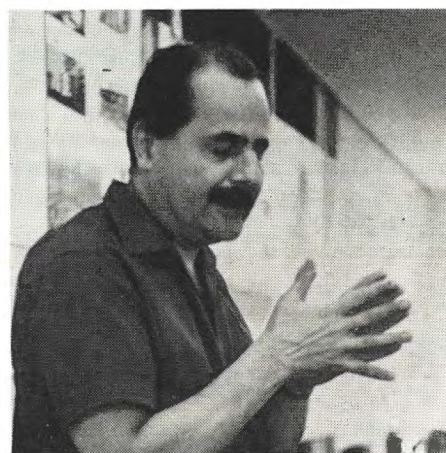
8

9

10

11

12

echter groter, gezien de willekeurige wijze waarop architectonische en stedenbouwkundige vormen gebruikt worden.

Steeds meer groeide het besef, bij enkelen en later bij meerderen, dat in de C.I.A.M.-bijeenkomsten wel het verlangen aanwezig was om door te dringen tot de na-oorlogse samenlevingsproblematiek, maar niet de capaciteit.

Voor velen was dit geen bezwaar om door te gaan met deze bijeenkomsten, maar voor de enkelen, die geloven dat voor de ontwikkeling van een intensievere samenleving architectonische en stedenbouwkundige vormen positieve elementen kunnen zijn, verloren de bijeenkomsten hun betekenis.

Reeds in Dubrovnik 1955 werd de functionele werkmethode van het congres door enkelen als een belemmering ervaren om de betekenis van architectonische en stedenbouwkundige vormen als milieubepalend element aan de orde te stellen.

Desondanks kregen deze C.I.A.M.-bijeenkomsten óók hun betekenis omdat ze het milieu boden waarin 'de enkelen' zich groepon voelden zich te manifesteren.

Besloten werd nu elkanders mening over de huidige situatie te confronteren met werk dat de betrokkene daarvoor het meest geschikt achtte, en deze confrontatie leidde in Otterlo 1959 tot verduidelijking van de wijze waarop in de naaste toekomst gewerkt zou moeten worden.

De uitnodigingen werden verstuurd door de eerdergenoemde coördinatiegroep, waarin zowel de 'velen' als de 'enkelen' vertegenwoordigd waren. Besloten werd om het aantal deelnemers te beperken tot een veertigtal opdat splitsing in afzonderlijke werkgroepen voorkomen kon worden. Dit leidde tot de aanwezigheid van één tot drie deelnemers uit ongeveer twintig landen, waaronder: Amerika, Hongarije, Polen en Japan. Ieder verduidelijkte aan de hand van plannen zijn mening, terwijl 's avonds de gesprekken aangevuld werden met onder andere een inleiding van Louis Kahn uit Philadelphia en met meegebrachte lichtbeelden en films. De gesprekken werden 'wirerecorded'. Ze waren intensief en de verschillen van mening uitte zich vooral bij het Italiaanse werk, met onder andere de hoogbouw in Milaan van Belgiojoso, Peressutti en Rogers.

In 't algemeen laat het getoonde werk zich onderscheiden in twee groepen, namelijk: werk dat omschreven zou kunnen worden als 'neutraal' in de huidige situatie. Dit was werk van vaak goede kwaliteit en meestal gebaseerd op inzichten zoals deze door C.I.A.M. zijn ontwikkeld en gepropageerd sinds 1928.

Een tweede groep zou kunnen worden aangeduid als 'agressief' ten opzichte van de huidige situatie.

Met dit werk werd geprobeerd om architectonische en stedenbouwkundige expressie te ontwikkelen tot een visuele communicatie betreffende menselijke gedragingen.

Deze laatste groep kan onderscheiden worden naar het werk van enkelen die daarbij historische motieven gebruiken en meer-

deren die probeerden de krachten van onze huidige samenleving opnieuw te peilen en daarvan te getuigen met architectonische en stedenbouwkundige vormen.

Tot deze groep behoorden onder anderen de C.I.A.M.-leden die het tiende congres hebben voorbereid en sindsdien werden aangeduid als 'Team 10'.

Het karakter van dit werk wordt met de naam 'l'Architecture Moderne' slechts gedeeltelijk verklaard, reden waarom besloten werd de naam 'Congrès Internationaux d'Architecture Moderne' niet meer te gebruiken voor toekomstige ontmoetingen van hen, die in Otterlo besloten vóórt te gaan met hun pogingen architectuur en stedenbouw te ontwikkelen tot een vormtaal, waarmee verteld kan worden over volledig leven. Als communicatie-adres ten behoeve van volgende ontmoetingen werd een postbus gesticht voor de ontwikkeling van het volledige, menselijke milieu.

Post Bus voor de ontwikkeling van Habitat
Post Box for the development of the Habitat.
Boîte Postale pour le développement de l'Habitat.

Postfach für die Entwicklung von Habitat.
B.P.H.

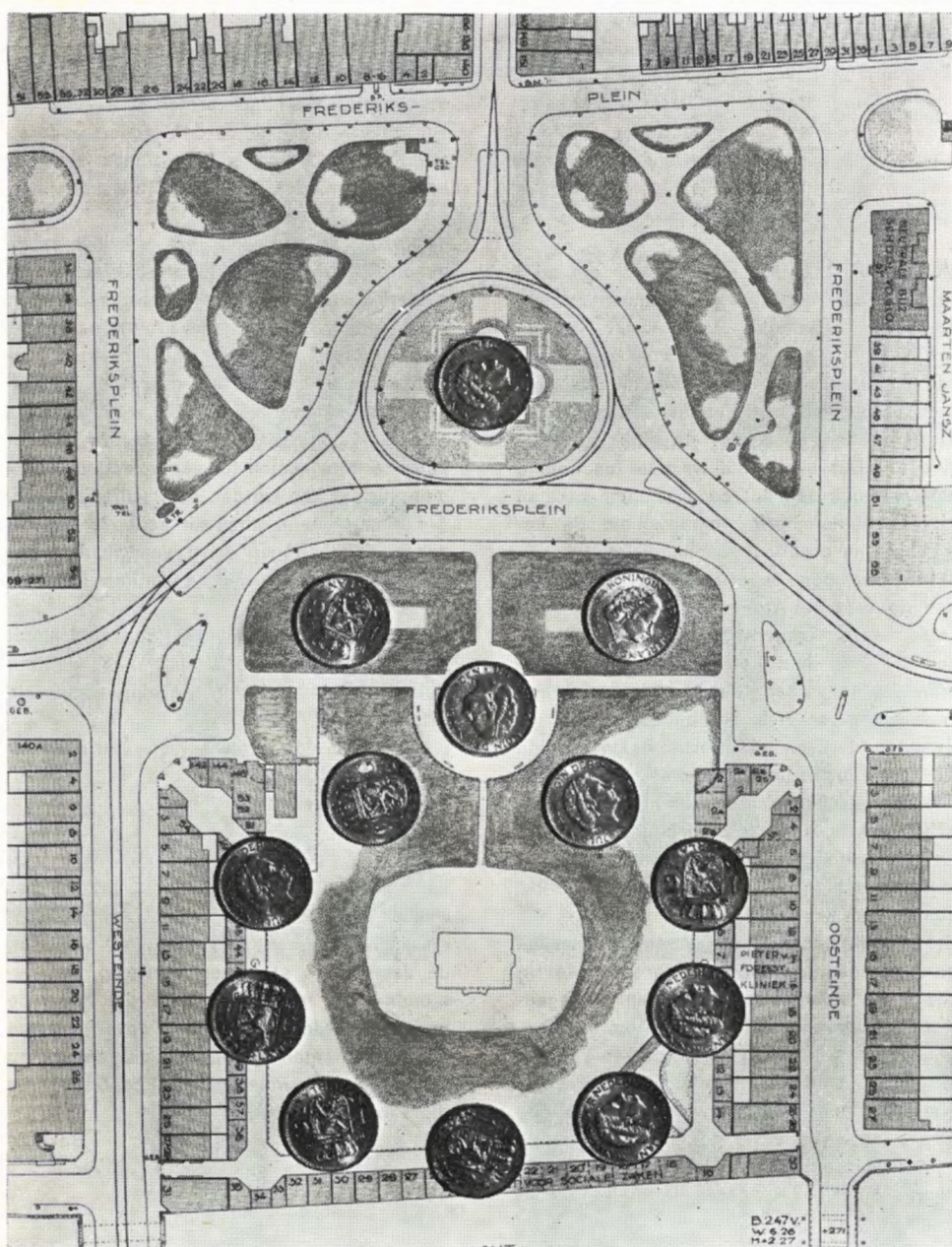
Posthoornstraat 12b
Rotterdam
Holland

De behoefte om de resultaten van verder werken voor dit doel in de toekomst opnieuw met elkaar te vergelijken bleek bij de deelnemers algemeen aanwezig. Het getoonde werk maakte duidelijk dat naast de geconstateerde verschillen in opvatting, zich nieuwe inzichten groepon die aanleiding zullen zijn tot meerdere ontmoetingen als die van Otterlo 1959.

Bakema

Enkele foto's van het congres

- 1 Coderch - Barcelona
- 2 Bakema
Tange - Japan
- 3 Woods - Parijs
Alison Smithson - Londen
Korsmo - Oslo
- 4 Tange
Smithson - Londen
Grung - Oslo
- 5 Soltan - Warschau
- 6 Haan
Polonyi - Boedapest
- 7 Erskine - Zweden
John Voelcker - Engeland
- 8 Blanche van Ginkel—Lemco - Canada
Louis Kahn - V.S.
Polonyi
Voorgrond: Alison Smithson
- 9 Aldo van Eyck
- 10 Candilis - Parijs
- 11 en nog eens...
- 12 Hansen - Warschau

Stad . . . detail 1

Huis . . . detail 1